

ปัญหาอุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน
ในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท
กรณีศึกษา เจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยของศูนย์ยุติธรรมชุมชน
อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี

Problems of Mediation in Community Justice Network

**A case study on the Mediation Officers at Khok
Samrong Community Justice Center of Khok
Samrong district , Lopburi Province**

ณัฐธิดา ชวนประเสริฐ
Nuttanicha Conprasert

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “ปัญหาอุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท กรณีศึกษา เจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยของศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยระดับ ข้อพิพาทโดยชุมชน และเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทในชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี รวมถึงเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท โดยเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ

ผลการศึกษา พบว่า เจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยของศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี มีปัญหาอุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทอยู่ในระดับปานกลาง โดยกลุ่มตัวอย่างเห็นว่าปัญหาด้านหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเป็นปัญหาระดับมาก รองลงมาคือปัญหาด้านคู่พิพาทที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ย รวมถึงด้านกระบวนการไกล่เกลี่ย ด้านสถานที่ และด้านเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ย ตามลำดับ โดยทัศนคติของเจ้าหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาคือ ควรมีการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และเจ้าหน้าที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรชี้แจงให้คู่พิพาทได้ทำความเข้าใจในกระบวนการไกล่เกลี่ย เพื่อให้ คู่พิพาทมีความเข้าใจในกระบวนการมากยิ่งขึ้น อีกทั้งควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูล เพื่อให้สามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้โดยง่าย สะดวกและรวดเร็ว นอกจากนี้ควรสร้างบรรยากาศที่ดีในการไกล่เกลี่ย เพราะจะไม่ทำให้เกิดบรรยากาศที่ตึงเครียด และเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยควรที่จะเป็น ผู้ที่มีองค์ความรู้ทักษะในด้านการไกล่เกลี่ยที่มีความเชี่ยวชาญ

คำสำคัญ : ศูนย์ยุติธรรมชุมชน การไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท

Abstract

The article titled “Problems of Mediation in Community Justice Network : A case study on the Mediation Officers at Khok Samrong Community Justice Center of Khok Samrong district , Lopburi Province” has the objectives to study on the reconciliation operations by a community; to explore the obstacles to the reconciliation by the Justice Center of Khok Samrong District, Lopburi Province; and to suggest ways to boost the effectiveness in overcoming the obstacles to the reconciliation. This study is a survey research work.

The findings from the study reveal that the reconciliation officials of the Justice Center of Khok Samrong District, Lopburi Province, face with obstacles to the reconciliation in the moderate level. The studied samples express that the most important obstacle, which is in the high level, is the related governmental agencies, followed by the reconciliation process, the place and the reconciliation officials, respectively. The officials’ opinions about ways to overcome the obstacles are the continuous supports from governmental agencies for the operations, the Justice Center officials’ efforts to explain to the parties of conflicts the reconciliation process so that the parties will have better understanding of the process, and the public relations campaigns that give to people the information that enables them to access to justice in the easy, convenient and quick manner. In addition, it is suggested that good atmospheres must be created during the reconciliation process in order to reduce tension between the parties of conflicts. Furthermore, reconciliation officials should have knowledge, skills and expertise related to reconciliation.

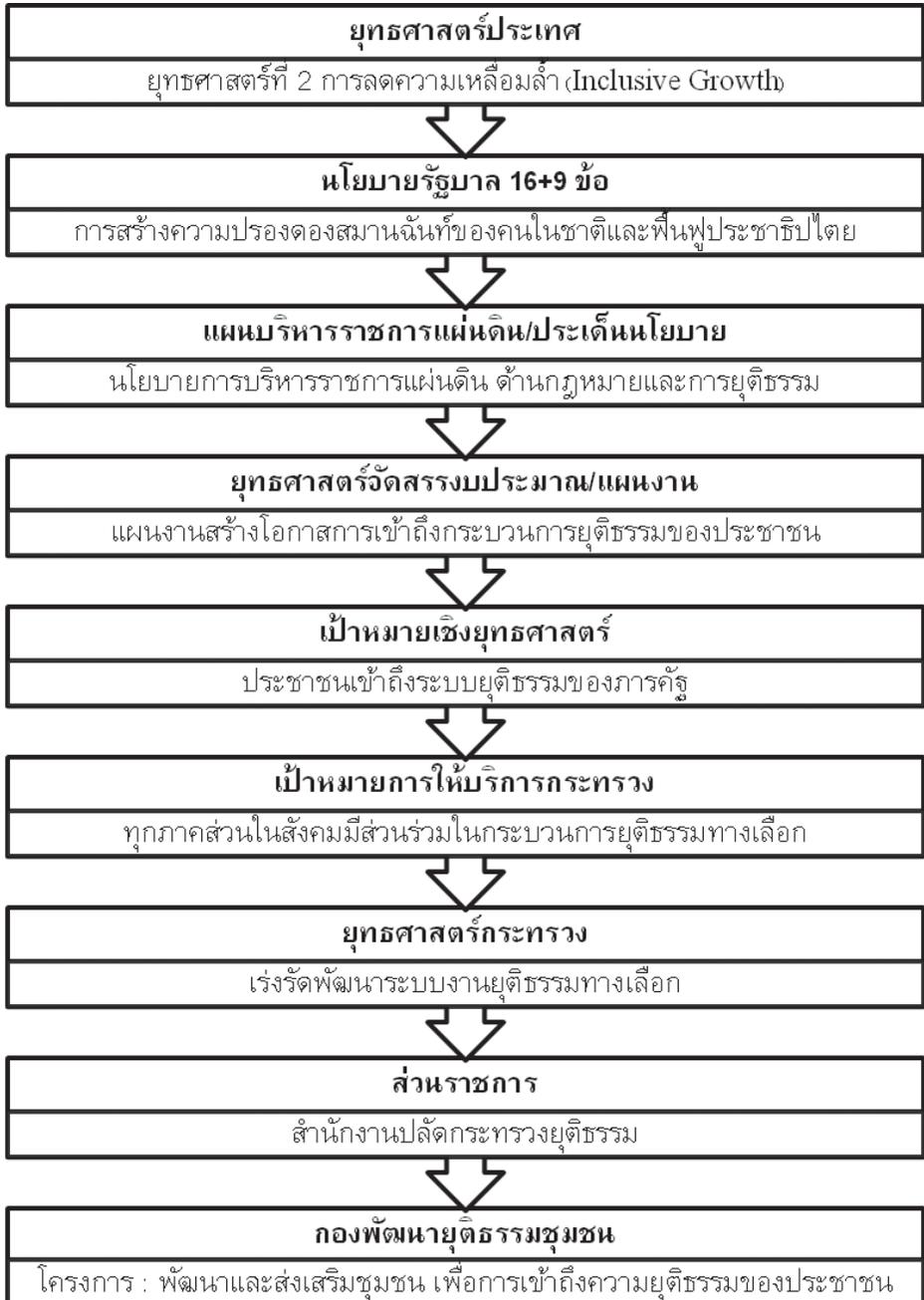
Keywords: Community Justice Center, Reconciliation

บทนำ

จากทิศทางการบริหารจัดการงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ (Strategic Performance Based Budgeting : SPBB) พระราชบัญญัติงบประมาณ พ.ศ. 2557 กระทรวงยุติธรรม ได้กำหนดแผนการปฏิบัติงานภายในกระทรวงยุติธรรมให้สอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์ประเทศ โดยจากยุทธศาสตร์ได้ถ่ายทอดสู่นโยบายรัฐบาล 16+9 ข้อ แผนบริหารราชการแผ่นดิน/ประเด็นนโยบาย ตลอดจนยุทธศาสตร์จัดสรรงบประมาณ/แผนงาน ผู้กำหนดเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ เป้าหมายการให้บริการของกระทรวง และส่วนราชการ อันเป็นหน่วยงานรับผิดชอบดำเนินการตามลำดับ โดยกระทรวงยุติธรรมได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้รับผิดชอบดำเนินการตามแนวทาง “ระบบยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ” ด้วยการเสริมสร้างให้ประชาชนสามารถเข้าถึงระบบยุติธรรมได้โดยง่าย รวดเร็ว เสมอภาค และประหยัด โดยการกระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรมไปสู่ระดับจังหวัด และการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยุติธรรมระดับชุมชนและหมู่บ้าน ตามยุทธศาสตร์ประเทศ ประเด็นที่ 2 คือการลดความเหลื่อมล้ำ การสร้างโอกาส เสมอภาค และความเท่าเทียมกันทางสังคม หรือ “ยุทธศาสตร์ลดความเหลื่อมล้ำ (Inclusive Growth)”

กระทรวงยุติธรรมจึงได้กำหนดให้สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม จัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องผ่านคำสั่งที่ 919/2556 ลงวันที่ 24 ธันวาคม 2556 โดยให้จัดตั้งกองพัฒนายุติธรรมชุมชน เรียกโดยย่อว่า กยช. ขึ้นมารับผิดชอบดำเนินการตามโครงการพัฒนาและส่งเสริมชุมชน เพื่อการเข้าถึงความยุติธรรมของประชาชน ดังสรุปได้ตามแผนภาพที่ 1 ดังนี้

แผนภาพที่ 1 ทิศทางการบริหารจัดการงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานตามยุทธศาสตร์ ตามพระราชบัญญัติงบประมาณ พ.ศ. 2557 กระทรวงยุติธรรม

ภายหลังจากการที่สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรมได้รับมอบหมายให้ดำเนินการตามโครงการดังกล่าว กองพัฒนายุติธรรมชุมชน จึงได้ทำการแปลงนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านยุติธรรมชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและความเป็นธรรมทางสังคม เป็นแผนปฏิบัติการรวมทั้งการบริหารจัดการและการติดตามประเมินผล อันเป็นไปตามภารกิจของกองพัฒนายุติธรรมชุมชน ซึ่งแผนงานตามภารกิจด้านงานยุติธรรมชุมชน เป็นภารกิจด้านการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานยุติธรรม โดยกระทรวงยุติธรรมส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชน เช่น งานไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นต้น

ซึ่งผู้ศึกษาได้ให้ความสนใจไปยังประเด็นของการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท เนื่องจากเห็นว่า การผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้น จำเป็นจะต้องใช้หลักหรือทักษะหลายประการในการไกล่เกลี่ยระหว่างคู่ขัดแย้ง เช่น ทักษะการฟัง โดยความสามารถในการฟังจะมีประสิทธิภาพต่ำลง เมื่อสถานภาพหรือผลประโยชน์ถูกคุกคาม คู่ขัดแย้งจะหมกมุ่นอยู่กับการคิดปกป้องตัวเองมากกว่าการที่จะรับฟังว่าอีกฝ่ายหนึ่งกำลังพยายามกล่าวหรือยกประเด็น ผลก็คือผู้ไกล่เกลี่ยหรือคนกลางอาจจะละเลยในสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการจะพูดหรือมองคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ทักษะการถามคำถาม การที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับความขัดแย้ง ผู้ไกล่เกลี่ยต้องตั้งคำถามอย่างระมัดระวังไม่ให้คำถามทำลายความสัมพันธ์ทั้งผู้ไกล่เกลี่ยเองหรือแม้กระทั่งคู่ขัดแย้ง ดังนั้นเวลาตั้งคำถามควรคำนึงถึงประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวในเรื่องการวิเคราะห์ความขัดแย้ง การระมัดระวังเวลาตั้งคำถามจะช่วยให้เราเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง เป็นต้น จึงเป็นที่มาของการศึกษาในครั้งนี้ว่าการดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในฐานะที่เป็นเครือข่ายหลักของกระทรวงยุติธรรมนั้น มีปัญหาอุปสรรคในด้านใดในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน นอกจากนี้ยังศึกษาในเรื่องของแนวทางการแก้ไขปัญหาการดำเนินงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนที่เกิดขึ้นทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้สอดคล้องกับการดำเนินงานตามแนวทาง “ระบบยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ” ที่จะทำให้สามารถกระจายโอกาสการเข้าถึงความยุติธรรมแก่ประชาชนจากส่วนกลางไปสู่ระดับจังหวัด และชุมชนได้ในที่สุด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทโดยชุมชน
2. เพื่อศึกษาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทในชุมชนของศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการเสริมสร้างประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดยุติธรรมชุมชน

การมีส่วนร่วมทางสังคมของชุมชนของบุคคลนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำจะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง นอกจากนั้นแล้วการมีแหล่งอำนาจและการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่าความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือด้านการศึกษา และการเงิน เป็นสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ ก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาแล้ว คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชนก็อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นเดียวกัน (ประยูร ศรีประสาธน์, 2542:5 อ้างถึงในสุณีย์ กัลป์ยะจิตรและคณะ, 2554 :16)

2. แนวคิดการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต้องมีคู่กรณีตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไปและมีคนกลางเข้ามาช่วยเหลือในการเจรจาของคู่กรณี ที่เรียกว่า ผู้ไกล่เกลี่ย ซึ่งแตกต่างจากการเจรจาต่อรองที่คู่กรณีที่เกี่ยวข้องตกลงเจรจากันเองโดยไม่มีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยในการเจรจาด้วย ความยินยอมหรือความสมัครใจของคู่กรณี เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการระดับข้อพิพาทโดยวิธีการไกล่เกลี่ย เพราะเรื่องของการไกล่เกลี่ยเป็นเรื่องของความสมัครใจ ซึ่งเป็นการสมัครใจทั้งในด้านการตกลงใจที่จะใช้วิธีการไกล่เกลี่ยเป็นวิธีการระดับข้อพิพาท สมัครใจในการตกลงเลือกคนกลางมาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยและการยอมรับผลหรือตกลงตามแนวทางที่ไกล่เกลี่ยหรือไม่อาจ

เป็นความสมัครใจของคู่กรณีที่มีข้อพิพาท ไม่มีผู้ใดสามารถบังคับคู่กรณีได้ แม้กระทั่งผู้ไกล่เกลี่ยเองก็ไม่อาจบังคับได้ เนื่องจากผู้ไกล่เกลี่ยไม่ใช่ศาลหรือนุญาโตตุลาการเป็นเพียงผู้กระตุ้นให้เกิดแนวความคิดการหาทางออกของปัญหาเท่านั้น ไม่ใช่ผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดแต่อย่างใด ความสมัครใจหรือความยินยอมของคู่กรณีนี้ต้องมีอยู่ตลอดตั้งแต่เริ่มต้นไกล่เกลี่ยจนกระทั่งการตกลงตามที่ไกล่เกลี่ย หากไม่ยินยอมหรือไม่สมัครใจในช่วงใด การไกล่เกลี่ยอาจจำต้องยกเลิก เมื่อถึงจุดใดที่คู่กรณีไม่เป็นที่พอใจก็สามารถยกเลิกการเจรจาไกล่เกลี่ยได้โดยไม่มีข้อผูกมัดใดๆ ทั้งสิ้น เพราะผลของการตกลงนั้นต้องเป็นที่พอใจของคู่กรณีทุกฝ่าย หากไม่พอใจก็ไม่ต้องยอมรับ

3. ทฤษฎีความขัดแย้ง

แนวคิดที่มีข้อสมมุติฐานที่ว่า พฤติกรรมของสังคมสามารถเข้าใจได้จากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆ และบุคคลต่างๆ เพราะการแข่งขันกันในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าและหายาก มีนักสังคมวิทยาหลายท่านที่ใช้ทฤษฎีความขัดแย้งอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ในที่นี้จะเสนอแนวความคิดของนักทฤษฎีความขัดแย้งที่สำคัญ 2 ท่าน ดังนี้

โคเซอร์เสนอว่า ความขัดแย้งสามารถทำให้เกิดการแบ่งกลุ่ม ลดความเป็นปรปักษ์ พัฒนาความซับซ้อนของโครงสร้างกลุ่มในด้านความขัดแย้งและร่วมมือ และสร้างความแตกแยกกับกลุ่มต่าง เป็นต้น

ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf, 1977:12-13 อ้างถึงในบุษกร เฟิง หาจิตต์, 2544:34-37) เป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน เสนอว่า ความไม่เท่าเทียมกัน¹ในสังคมนั้น เกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของสิทธิอำนาจ (Authority) กลุ่มที่เกิดขึ้นภายในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ กลุ่มที่มีอำนาจ กับกลุ่มที่ไม่มีอำนาจ สังคมจึงเกิดกลุ่มแบบไม่สมบูรณ์ (Guisse-groups) ของสังคมสองฝ่ายที่ต่างก็มีผลประโยชน์แอบแฝง (Latent interest) อยู่เบื้องหลัง ดังนั้นแต่ละฝ่ายจึงต้องพยายามรักษาผลประโยชน์ผลประโยชน์ของตนเอาไว้โดยมีผู้นำทำหน้าที่ในการเจรจาเพื่อปรองดองผลประโยชน์ของกลุ่มที่ครอบงำและเสนอความคิดว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในสังคมเป็นผลมาจากความกดดันภายนอกจากสังคมอื่นๆ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสามารถควบคุมได้โดยการประนีประนอมตามแนวคิดของดาห์เรนดอร์ฟ ความขัดแย้งสามารถทำให้โครงสร้างมีการเปลี่ยนแปลงได้ ประเภทของการเปลี่ยนแปลง ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลง และขนาดของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง เช่น อำนาจของกลุ่ม

ความกดดันของกลุ่ม

4. แนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

แนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือวิธีการจัดการกับความขัดแย้งตามวิธีทางความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice Approach) ซึ่งให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Peace) อยู่ร่วมกันด้วยความรัก (Love) ความเอื้ออาทรกัน และกัน (Caring) และมีความเมตตากรุณาแก่กัน (Mercy) และต้องอยู่บนหลักการสำคัญคือความเสมอภาคการให้เกียรติ (Respect) ซึ่งกันและกัน กระบวนการสมานฉันท์จึงเป็นการระงับข้อพิพาทในวิธีทางของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่ความรัก ความเอื้ออาทร ความกรุณาที่มนุษย์พึงมีต่อกัน และดำเนินการโดยยึดหลักความเสมอภาคการให้เกียรติไม่ว่ากระบวนการนี้ดำเนินการอยู่ในรูปแบบใดภายใต้แนวคิดเช่นนี้เป็นทั้งปรัชญาแนวคิดและกลวิธีในการเยียวยาสร้างความสามัคคีระหว่างเหยื่ออาชญากรรม ผู้กระทำผิดในชุมชนขึ้นใหม่อีกครั้ง โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการมองอาชญากรรมเป็นเรื่องของ “ความขัดแย้งระหว่างบุคคล” (Interpersonal Conflict)

นิติธร วงศ์ยืน (อ้างในโสภิต อินทสโร, 2550:48) ได้อธิบายคำว่า “Restorative justice” หรือ “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” เป็นแนวคิดที่ได้รับการนิยามขึ้นใหม่ในสังคมโลกและสังคมไทย ซึ่งมีแนวคิดต่าง ๆ ที่เคยใช้กันมาก่อนหน้านี้ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน และโดยที่นักวิชาการไทยได้นำคำศัพท์ภาษาอังกฤษคำเดียวกันมาให้ความหมายภาษาไทยไม่เหมือนกันบางคำมีการให้ความหมายสลับกันและไม่ได้สอดคล้องกับศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน ที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ทำให้เกิดความสับสนและเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเมื่อมีการนำมาสื่อสารกัน

วิธีการระงับข้อพิพาทโดยไม่ใช้กระบวนการยุติธรรมที่หลากหลายมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแบ่งเบาภาระคดีออกจากระบบงานยุติธรรมและพยายามใช้กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักให้ น้อยลง โดยกลุ่มแนวคิดดังกล่าวมีการกล่าวถึง “เหยื่ออาชญากรรมหรือผู้เสียหาย” ที่เป็นคู่กรณีหรือคู่พิพาทบางในลักษณะที่เสริมความคิดในการใช้กระบวนการยุติธรรมอย่างไม่เป็นทางการแต่ยังไม่ให้บทบาทความสำคัญมากนัก รวมทั้งยังไม่มีการ กล่าวถึงความสำคัญของ “ชุมชน” ในฐานะเป็นแหล่งทรัพยากรที่อุดมไปด้วยบุคคลที่ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการระงับและประណอมข้อพิพาทเชิงจริยธรรมอย่างไม่เป็นทางการซึ่งทั้งเหยื่ออาชญากรรม และชุมชนนี้เป็นสาระสำคัญของความสำเร็จในการใช้กระบวนการยุติธรรมทางเลือก

ยังยืนต่อไป ขณะที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในมิติของแนวคิดเชิงคุณค่า และเชิงปฏิบัติการต่อไป

Mark S. Umbreit (นิเวศน์ อรุณเบิกฟ้า, 2548, น.20) ได้เปรียบเทียบ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กับกระบวนการทัศน์เดิมของกระบวนการยุติธรรมว่ายุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้ความสนใจในการฟื้นฟูแก่เหยื่อและชุมชนที่ตกเป็นเหยื่อมากกว่า การให้คุณค่าในเรื่องการลงโทษผู้กระทำความผิด โดยยกระดับความสำคัญของเหยื่อในกระบวนการยุติธรรมให้มากขึ้นทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมและการให้บริการแก่เหยื่อเป็นการแก้วิกฤตของความเป็นตัวแทน (Crisis of Representation) ตามกระบวนการทัศน์แบบ Modernity เรียกร้องให้ผู้กระทำผิดแสดงความรับผิดชอบโดยตรงต่อบุคคล หรือชุมชนที่ตกเป็นเหยื่อ โดยการกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้อง ในการแสดงความรับผิดชอบต่อผู้กระทำผิดและการให้การช่วยเหลือสนับสนุนในการตอบสนองความต้องการของเหยื่อและผู้กระทำผิด ให้ความสำคัญกับการที่ผู้กระทำผิดแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของเขา โดยการชดใช้ค่าเสียหายต่อผู้เสียหายและชุมชน มากกว่า การลงโทษที่เฉียบขาด อีกทั้งเน้นให้ชุมชนตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อการปรับพฤติกรรมของผู้กระทำความผิด เพราะมองว่าอาชญากรรมอยู่ในบริบทของสังคมและมีความสัมพันธ์ กับองค์ประกอบอื่นของสังคม

5. ทฤษฎีการแก้ปัญหา

ทฤษฎีการแก้ปัญหาส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากผลงานเรื่องนักแก้ปัญหาทั่วไป (general problem solver) ของ Ernest & Newell (1969) และ Newell & Simon (1972) ซึ่งเป็นทฤษฎีการแก้ปัญหาของมนุษย์ (human problem solving) ในรูปแบบของโปรแกรมที่เป็นสถานการณ์จำลอง ผลงานนี้ช่วยวางรากฐานกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการประมวลสารสนเทศสำหรับศึกษาเรื่อง การแก้ปัญหา หลักการของทฤษฎีนี้ คือ พฤติกรรมการแก้ปัญหาประกอบด้วย “วิธีการ-ปลายทาง-วิเคราะห์” ซึ่งเป็นการนำปัญหามาแตกออกเป็นองค์ประกอบหรือเป้าหมายย่อยๆ แล้วจึงจัดการแก้ไขเป้าหมายย่อยๆ เหล่านั้นทีละเรื่อง แนวคิดนี้ตรงกันข้ามกับ Wertheimer (1959) นักจิตวิทยาในกลุ่มทฤษฎีเกสโตลต์ ซึ่งทำการวิจัยเรื่องการแก้ปัญหาและให้ความสำคัญด้านความเข้าใจเรื่องโครงสร้างของปัญหา โดยเชื่อว่า พฤติกรรมการแก้ปัญหาที่ประสบผลสำเร็จเป็นเพราะบุคคลผู้นั้นสามารถมองเห็นโครงสร้างโดยรวมทั้งหมดของปัญหาหลักการของทฤษฎีนี้คือ ผู้เรียนจะต้องได้รับการสนับสนุนให้เกิดการค้นพบธรรมชาติของปัญหาหรือประเด็นหัวข้อที่ต้องการ

แก้ไข สิ่งที่เป็นช่องว่าง ความไม่ลงรอยกันหรือสิ่งรบกวนต่างๆ เป็นสิ่งเร้าที่สำคัญต่อการเรียนรู้ การเรียนการสอนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของกฎของคอร์กอร์ ประกอบด้วย ความใกล้เคียง การปกปิด ความคล้ายคลึง และความเรียบง่าย

แนวปฏิบัติพื้นฐานในการแก้ปัญหา

McNamara (1999) กล่าวว่าวิธีการแก้ปัญหามีหลากหลายวิธี ไม่มีวิธีการแก้ปัญหาใดที่จะสามารถแก้ปัญหาทุกเรื่องได้ แต่มีแนวปฏิบัติพื้นฐานที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาได้ โดยต้องมีการฝึกใช้เสียก่อน เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยจนสามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นธรรมชาติ ขึ้นตอนต่างๆ มีดังนี้

1. ระบุปัญหา ขั้นนี้เป็นขั้นที่คนส่วนใหญ่มักจะสับสน กล่าวคือ จะเริ่มด้วยการคิดว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหา แทนที่จะทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เสียก่อนว่าทำไมจึงคิดว่าสิ่งนั้นเป็นปัญหา การระบุปัญหาต้องอาศัยข้อมูลจากตนเองและผู้อื่น ซึ่งได้มาโดยใช้วิธีการตั้งคำถาม อาทิ อะไรคือสิ่งที่เห็นว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาเกิดขึ้น ปัญหาที่ว่านั้นเกิดขึ้นที่ไหน เกิดขึ้นอย่างไร เกิดขึ้นเมื่อใด กำลังเกิดขึ้นกับใคร และทำไมจึงเกิดขึ้น จากนั้นให้เขียนอธิบายว่าสิ่งที่กำลังเกิดในขณะนั้น โดยแท้จริงควรจะเป็นอย่างไร ต้องพยายามอธิบายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เขียนอย่างเจาะจง และครอบคลุมประเด็นว่า อะไร ที่ไหน อย่างไร กับใคร และทำไม

2. มองหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา ในขั้นนี้จำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับข้อมูลนำเข้าจากบุคคลอื่นซึ่งรับรู้ปัญหาและจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหา การเก็บข้อมูลควรทำเป็นรายบุคคลจะได้ข้อมูลมากกว่า ให้จดบันทึกสิ่งที่เป็นการคิดเห็นของตนเองและสิ่งที่ได้ยินมาจากผู้อื่น จากนั้นเขียนอธิบายสาเหตุของปัญหาในลักษณะที่ว่า อะไรกำลังเกิดขึ้น เกิดขึ้นที่ไหน เมื่อใด อย่างไร กับใคร และทำไม

3. แจกแจงทางเลือกต่างๆ สำหรับวิธีการที่จะใช้แก้ปัญหา ในขั้นนี้ควรให้บุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วม ยกเว้นในกรณีที่มีปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องส่วนตัวให้ระดมสมองเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาเพื่อให้ได้ทางเลือกหลายๆ ทาง แล้วนำมาคัดกรองเพื่อหาแนวคิดที่ดีที่สุด การได้มาซึ่งความคิดที่หลากหลายนั้น ต้องระวังที่จะไม่ตัดสินว่าความคิดเหล่านั้นดีหรือไม่ดี ให้จดบันทึกตามที่ได้ยินมาเท่านั้น ทักษะที่เหมาะสมที่สุดในการจำแนกสาเหตุของปัญหาคือการคิดเชิงระบบ (systems thinking)

4. เลือกวิธีการแก้ปัญหา ในการคัดเลือกวิธีที่ดีที่สุดในการแก้ปัญหา วิธีการใดที่สามารถแก้ปัญหาได้ในระยะยาว วิธีการใดที่มีความเป็นจริงมากที่สุดในการแก้ปัญหา ได้สำเร็จ ในขณะนี้มีทรัพยากรสำหรับการแก้ปัญหาหรือไม่จะจัดหามาใช้ได้หรือไม่มีเวลาเพียงพอที่จะใช้วิธีการนี้หรือไม่ อะไรคือความเสี่ยงของทาง

เลือกแต่ละวิธี

5. วางแผนนำทางเลือกในการแก้ปัญหาที่เป็นวิธีที่ดีที่สุดไปปฏิบัติหรือจัดทำแผนปฏิบัติการ

6. ดูแลควบคุมการปฏิบัติตามแผน โดยพิจารณาจากตัวบ่งชี้ความสำเร็จซึ่งได้แก่ เห็นสิ่งที่คาดหวังว่าจะเกิดขึ้นตามตัวบ่งชี้หรือไม่ แผนมีการดำเนินงานตามตารางที่กำหนดไว้หรือไม่ ถ้าแผนไม่ได้ดำเนินไปตามที่คาดหวังไว้ให้พิจารณาว่าแผนมีความเป็นไปได้จริงหรือไม่ มีทรัพยากรเพียงพอที่จะทำให้แผนสำเร็จตามกำหนดการหรือไม่ ควรมีสิ่งอื่นที่ต้องทำก่อนสิ่งที่กำหนดไว้แต่เดิมในแผนหรือไม่ ควรเปลี่ยนแปลงแผน

7. ตรวจสอบว่าปัญหาได้รับการแก้ไขเรียบร้อยแล้วหรือไม่ในขั้นนี้ วิธีหนึ่งที่ดีที่สุดในการตรวจสอบว่าปัญหาได้รับการแก้ไขเรียบร้อยแล้วหรือไม่ คือการกลับไปค้นหาการปฏิบัติตามปกติ แล้วสังเกตสถานการณ์ นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่ควรพิจารณาเพิ่มเติมดังนี้

7.1 ควรมีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเช่นนี้ขึ้นอีก

7.2 อะไรคือบทเรียนที่ได้จากการแก้ปัญหาครั้งนี้ ในเชิงความรู้ ความเข้าใจ และ/หรือทักษะ

7.3 ควรมีการเขียนบันทึกสั้นๆ ถึงเหตุการณ์เด่น ที่เป็นความสำเร็จในการพยายามแก้ปัญหา และสิ่งที่เป็นผลลัพธ์ที่ได้เรียนรู้ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เกี่ยวข้อง

วิธีการศึกษา

รูปแบบงานวิจัย

การศึกษาอุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทนั้นเป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยเป็นการทำแบบสอบถาม (Questionnaires) มาเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ รวมถึงการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก (In-depth Interview) จากบุคลากรในหน่วยงานที่ปฏิบัติงานด้านเครือข่ายยุติธรรมชุมชนส่วนภูมิภาคและส่วนกลาง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

1. นักวิชาการยุติธรรม ผู้ปฏิบัติงานด้านเครือข่ายยุติธรรมชุมชนของสำนักงานยุติธรรมจังหวัดลพบุรี (ส่วนภูมิภาค) และกองพัฒนายุติธรรมชุมชน

สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม(ส่วนกลาง) จำนวน 2 ท่าน

2. สมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชน ของศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี จำนวน 103 ท่าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ประสานความร่วมมือไปยังประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชนอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี และกองพัฒนายุติธรรมชุมชน ในการขอเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาศึกษา

2. นำแบบสอบถามที่ผ่านการตรวจสอบไปเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

3. ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS

4. จัดทำข้อเสนอแนะและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ผลการศึกษา

จากผลการศึกษาพบว่า อุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท ด้านหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง($\bar{x}=3.57$, $S.D.=.843$) โดยมีความเห็นว่า ไม่มีงบประมาณที่เพียงพอในการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานราชการมีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.83 รวมถึงไม่ได้รับการประสานงานจากเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง มีค่าเฉลี่ย 3.50 และหน่วยงานราชการไม่มีการจัดฝึกอบรมที่เพียงพอ ในการเสริมสร้างทักษะการไกล่เกลี่ยให้กับผู้ไกล่เกลี่ยมีค่าเฉลี่ย 3.39

ส่วนปัญหาอุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท

ด้านคู่พิพาทที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}=3.25$, $S.D.=.896$) โดยมีความเห็นว่าคู่พิพาทไม่ให้ความร่วมมือในการไกล่เกลี่ย มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.27 และคู่พิพาทไม่มีการชี้แจงและอธิบายข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมามีค่าเฉลี่ย 3.23

อีกทั้งด้านกระบวนการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}=3.21$, $S.D.=.809$) โดยมีความเห็นว่าเจ้าหน้าที่ยังขาดการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับทราบและเข้าใจถึงขั้นตอนหรือวิธีการในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาท มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.39 รวมถึงมีการแทรกแซงจากนักการเมืองหรือผู้มีอำนาจ มีค่าเฉลี่ย 3.33 อีกทั้งคู่กรณีทั้งสอง

ฝ่ายมักไม่พึงพอใจที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมีค่าเฉลี่ย 3.14 ประกอบกับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไม่สามารถทำให้เกิดความเป็นกันเอง สะดวก รวดเร็ว มีค่าเฉลี่ย 3.13 และการไกล่เกลี่ยยังไม่สามารถลดความขัดแย้งรวมถึงรักษามิตรภาพของคู่พิพาทได้มีค่าเฉลี่ย 3.08

นอกจากนั้นด้านสถานที่ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}=3.15$, $S.D.=.759$) โดยมีความเห็นว่าบรรยากาศหรือสภาพแวดล้อมของห้องไกล่เกลี่ย/สถานที่ไกล่เกลี่ยไม่เอื้ออำนวยให้การไกล่เกลี่ยประสบความสำเร็จ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.23 รวมถึงการเดินทางไปยังห้องไกล่เกลี่ย สถานที่ไกล่เกลี่ยไม่มีความสะดวกหรือคล่องตัวมีค่าเฉลี่ย 3.21 ประกอบกับสถานที่ไกล่เกลี่ยมีความเป็นทางการและไม่เป็นสัดส่วน ตั้งอยู่ในที่ที่มีผู้คนพลุกพล่าน มีค่าเฉลี่ย 3.07

รวมถึงด้านเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีปัญหาอุปสรรคในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x}= 2.95$, $S.D.= .824$) โดยมีความเห็นว่าเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยยังไม่มีความรู้และทักษะที่เพียงพอในการให้การไกล่เกลี่ย มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.18 อีกทั้งไม่สามารถควบคุมสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นขณะให้การไกล่เกลี่ยได้ทันทั่วทั้งที่มีค่าเฉลี่ย 3.01 รวมถึงการใช้ดุลพินิจในการวินิจฉัยข้อพิพาทได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีค่าเฉลี่ย 2.99 และวางตัวไม่เป็นกลางมีค่าเฉลี่ย 2.60

จากผลการศึกษสามารถอภิปรายผลการศึกษิตตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1.) ด้านหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า การประสานงานติดต่อกับเจ้าหน้าที่ในด้านต่างๆจากทั้งส่วนกลางและส่วนจังหวัดน้อยมาก ทำให้เกิดความเข้าใจในประเด็นปัญหาหรือการดำเนินงานที่ไม่ตรงกัน ทางหน่วยงานราชการจึงควรมีการประสานงานติดตามการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้มากขึ้น เพื่อที่จะได้มีการแลกเปลี่ยนปัญหาและหาทางแก้ไขไปพร้อมกัน

2.) ด้านคู่พิพาทที่เข้าสู่การไกล่เกลี่ย

จากการศึกษาพบว่า คู่พิพาทไม่ให้ความร่วมมือในการไกล่เกลี่ยและไม่มี การชี้แจงหรืออธิบายข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา อันเนื่องมาจากบางครั้งยังขาดความเชื่อมั่นในบทบาทของเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ย ดังนั้นทางศูนย์ยุติธรรมชุมชนควรส่งเสริมในด้านการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้น โดยมีการจัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนเล็งเห็นความสำคัญของการให้ความร่วมมือในการไกล่เกลี่ย

3.) ด้านกระบวนการใกล้เคียงระดับข้อพิพาท

จากการศึกษาพบว่า ประชาชนไม่เข้าใจถึงขั้นตอนหรือวิธีการในการไกล่เกลี่ย อีกทั้งคู่กรณีทั้งสองฝ่ายมักไม่พึงพอใจที่จะเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เนื่องจากยังขาดความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมทางเลือก ดังนั้นเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยควรพัฒนาทักษะในการไกล่เกลี่ยให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างรวดเร็วเพื่อลดความขัดแย้งที่อาจจะทวีความรุนแรงขึ้นและทำให้ประชาชนไม่รู้สึกใช้เวลาโดยเสียเปล่า

4.) ด้านสถานที่

จากการศึกษาพบว่า บรรยากาศหรือสภาพแวดล้อมของห้องไกล่เกลี่ยไม่เอื้ออำนวยให้การไกล่เกลี่ยประสบความสำเร็จ นอกจากนี้การเดินทางมายังสถานที่ไกล่เกลี่ยอาจจะมีระยะทางที่ไกลเกินไป ซึ่งในกรณีดังกล่าวเจ้าหน้าที่อาจจะต้องปฏิบัติงานนอกสถานที่ เพื่อให้เกิดความสะดวกแก่ประชาชนมากขึ้น และการเลือกสถานที่นั้น ไม่ควรมีความเป็นทางการมากเกินไปจนทำให้คู่พิพาทรู้สึกไม่สะดวกใจหรือไม่ไว้วางใจที่จะกล่าวข้อเท็จจริง รวมถึงไม่ให้มีผู้คนเดินพลุกพล่านให้เกิดความรำคาญใจแก่คู่พิพาท เพื่อให้คู่พิพาทได้มีสมาธิจดจ่ออยู่กับกระบวนการไกล่เกลี่ยจนกระทั่งเสร็จสิ้นกระบวนการ

5) ด้านเจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ย

จากการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยยังไม่มีความรู้และทักษะที่เพียงพอในการให้การไกล่เกลี่ย อีกทั้งไม่สามารถควบคุมสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นขณะให้การไกล่เกลี่ยได้ทันทั่วทั้งที่ รวมถึงยังไม่มีความสามารถในการวินิจฉัยข้อพิพาทได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ทั้งนี้มาจากการที่เจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยส่วนใหญ่เป็นสมาชิกใหม่ ที่ยังไม่มีประสบการณ์ อีกทั้งยังไม่ได้รับการฝึกอบรมจากสำนักงานยุติธรรมจังหวัด ดังนั้นการที่จะทำให้การดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยมีประสิทธิภาพ เจ้าหน้าที่ไกล่เกลี่ยควรจะได้รับความรู้และทักษะที่เพียงพอในการไกล่เกลี่ยโดยการอบรมหรือการดูงาน เพื่อให้เจ้าหน้าที่เกิดความเข้าใจในบทบาทและการดำเนินงานที่ชัดเจน

จากการอภิปรายผลการศึกษาดังกล่าวแล้ว สามารถสรุปได้ว่า อุปสรรคของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการไกล่เกลี่ยระดับข้อพิพาทนั้น พบว่า การดำเนินงานด้านการไกล่เกลี่ยนั้น จะต้องประสานความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งหน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค อีกทั้งจะต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงระบบการทำงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความชัดเจนและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ควรมีการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานของเครือข่ายยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อทราบถึงปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานและร่วมกันแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. ควรมีการจัดทำเอกสารสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการและขั้นตอนการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท เพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ง่ายและเป็นประโยชน์ต่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

รายการอ้างอิง

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย และคณะ. (2551). **ยุติธรรมชุมชน**: การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- พงษ์ธร ธีฎฐิติ. (2552). **แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการยุติธรรม**. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.
- ภคมณฑน์ ศักดิ์ศรีมณีกุล. (2552). **งานเอกสารวิชาการการอบรม กลยุทธ์ระบอบคดีเข้าสู่ศาล : การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทชุมชนหลักสูตรผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ส.) รุ่นที่ 13** วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม พ.ศ. 2552.
- รัชภรณ์ แสงศรีเรือง. (2555). **การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการป้องกันและควบคุมอาชญากรรมในเขตเมืองด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาเฉพาะชุมชนมัธยมขนาด** .สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิเชียร พุฒิวิญญู. (2554). **งานเอกสารวิชาการการอบรมหลักสูตรการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประนีประนอมข้อพิพาททางแพ่ง กรณีศึกษา: ผู้นำชุมชนในพื้นที่จังหวัดนนทบุรีผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ส.)รุ่นที่ 15**. วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม พ.ศ. 2554.
- วีระกิตติ์ หาญปริพรรณ์, กัญญา บุศยารัตน์, กิตติชัย เหลืองกำจร, นราชัย แจ่มสุวรรณ, สมศักดิ์ แวพพานิช, สมชาย อุดมโชค, สมศักดิ์ เกียรติदानุสรณ์, เกษม แก้วจินดา, ทวี โสนนอก, สิทธิศักดิ์ ไต้เกตุ, สุระชัย วงศ์สวัสดิ์และวารการ โสมนะพันธ์. (2551). **รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในงานยุติธรรมชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนคลองจระเข้ย่อย ตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา**. กระทรวงยุติธรรม.
- สุนีย์ กัลป์ยะจิตร, พัชรา สินลอยมา, อาภาศิริ สุวรรณานนท์, โสรัตน์ กลั้ววิลลา, เปมิกา สนิทพจน์. (2554). **รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยการติดตามและประเมินผลงานยุติธรรมชุมชน**. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรมคุ้มครองประพฤติ กระทรวงยุติธรรม.